

Інтенсифікація зерновиробництва як основний напрям підвищення конкурентоспроможності

Постановка проблеми. Сучасна кон'юнктура світового продовольчого ринку характеризується стійкою тенденцією до збільшення попиту на зерно, який особливо зріс останнім часом під впливом ряду чинників глобального характеру. Так, посилення боротьби з голодом і недоїданням у бідних країнах збільшило попит на продовольче зерно. Зросли потреби у кормовому зерні у зв'язку із прискоренням темпів інтенсифікації тваринництва в країнах, що розвиваються. Бурхливий розвиток біоенергетики в індустріально розвинутих регіонах світу також вимагає значного збільшення обсягів виробництва сировини для цієї галузі. Відкритість економічної системи України передбачає необхідність урахування вказаних тенденцій у функціонуванні глобального зернового ринку, як обов'язкового елемента формування економічного механізму функціонування зернопродуктового комплексу Київської області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання виробництва зерна та підвищення його ефективності розглядаються у працях вітчизняних учених-економістів В.І. Богачова, В.І. Бойка, П.І. Гайдучького, М.Я. Дем'яненка, С.М. Кваші [1], Ю.Я. Лузана, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка [2], П.Т. Саблука [3], Б.К. Супіханова [6], О.М. Шпичака, зарубіжних учених [8–13]. Кожен із авторів висвітлює певні аспекти формування конкурентоспроможності виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах. Незважаючи на значний науковий доробок у сфері цієї проблеми сучасний стан товаровиробників зерна та продукції його переробки на внутрішньому й зовніш-

ньому ринках зумовлює необхідність розробки шляхів підвищення ефективності їх функціонування формуванням і використанням конкурентних переваг.

Мета статті – дослідження сучасного стану та обґрунтування напрямів підвищення виробництва конкурентоспроможного зерна в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основних результатів дослідження. Виробництво зерна є однією з найпотужніших складових системи АПК України як за виробничо-технічними характеристиками, так і за оборотом фінансово-грошових ресурсів. Це зумовлено сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами країни для вирощування практично всіх видів зернових культур, а також досить вагомими потенційними можливостями щодо організації ефективного виробництва, переробки, зберігання й експорту зерна. Ресурсний потенціал зернопродуктового підкомплексу має важливе значення для національної економіки країни, забезпечення її продовольчої безпеки.

Необхідно зазначити, що за роки поточного століття темпи підвищення врожайності зернових культур суттєво зросли. Продуктивність посівів зернових за 2001–2012 роки зростала щорічно в середньому на 0,9 ц/га по Україні й 1,7 ц/га в Київській області. Це дало змогу практично без розширення посівної площі збільшити обсяги виробництва зерна в 2011–2013 роках порівняно з 2001–2005 роками понад 1,5 рази. Разом із тим рівень ефективності виробництва зерна в Україні та навіть у Київській області поки що значно нижчий порівняно з розвинутими країнами світу.

Низький рівень стабільності виробництва продукції зумовлює певні коливання ринкової кон'юнктури, задля стабілізації якої

* Науковий керівник – В.С. Уланчук, доктор економічних наук, професор.
© І.В. Кузьменко, 2015

суспільство вимушене витратити додаткові ресурси на проведення фінансових і товарних інтервенцій та в зв'язку з неспроможністю великої кількості господарюючих суб'єктів країни забезпечувати високі темпи інтенсифікації виробництва освоєнням сучасних інноваційних технологій. Через хронічний дефіцит виробничих ресурсів у більшості підприємств рівні інтенсивності технологій вирощування зернових культур різняться і як наслідок – їх урожайність в окремих підприємствах може відрізнятись у 2,5–3,0 і більше разів. Тому найважливішим завданням у вітчизняному зерновиробництві на нинішній час є прискорення інтенсифікації галузі з метою підвищення темпів зростання врожайності зернових культур та, особливо, досягнення високого рівня стабільності виробництва з тим, щоб забезпечити нашій країні реальні передумови для входження уже в середньостроковій перспективі до групи лідерів світового землеробства.

Зростання рівня інтенсивності виробництва зерна повинно досягатися впровадженням інтенсивних технологій, обов'язковою умовою яких є використання сучасних вископродуктивних сортів і гібридів зернових культур, які мають підвищену стійкість до несприятливих факторів навколишнього середовища. Водночас необхідно підкреслити, що генетичний потенціал сучасного інтенсивного сорту може бути реалізований достатньо високою мірою лише в умовах високого фону живлення рослин, ефективної системи їх захисту, своєчасного та якісного виконання всіх технологічних операцій.

За перші 10 років реформування аграрного сектору внесення мінеральних добрив у сільськогосподарських підприємствах України скоротилося до мінімуму, а за 2001–2005 роки збільшилося лише до 32 кг/га. Як наслідок, продуктивність пшениці в 2002–2006 роках знизилася до 26 ц/га, що становило лише чверть генетичного потенціалу культури. У наступні роки кількість внесених у ґрунт елементів живлення рослин зросла і в 2012 році становила по Україні 81, а Київській області – майже 72 кг/га д.р., що було одним із важливих факторів підвищення врожайності.

Не відкидаючи важливості підвищення продуктивності культур необхідно зазначити, що досягнення максимальної врожайності не є головною метою виробництва. Тому інтенсивні технології мають передбачати, передусім, перевищення темпів росту продуктивності культури над темпами зростання витрат виробничих ресурсів і, в результаті, забезпечувати підвищення прибутковості виробництва. Вони за своєю агроекологічною та організаційно-економічною сутністю повинні задовольняти вимоги щодо раціональнішого й економічно доцільнішого використання трудових, фінансових, матеріальних і природних ресурсів із метою забезпечення оптимальних умов функціонування агроценозу культури. В результаті досягається синергічний ефект, що значно перевищує виробничі витрати.

Результати проведеного аналізу ефективності виробництва зернових культур за різних рівнів інтенсивності застосовуваних варіантів технологій в умовах достатнього, задовільного та низького ресурсного забезпечення показують, що технології перших двох типів за своєю економічною суттю є інтенсивними, характеризуються високим рівнем витрат виробничих ресурсів і зорієнтовані на забезпечення значного зростання прибутковості й окупності виробництва за рахунок досягнення високої та максимальної продуктивності культури. Їх застосовують в умовах високоінтенсивної й інтенсивної ресурсоощадної стратегії розвитку виробництва, основною цільовою функцією яких є досягнення максимально можливої за даного ресурсного забезпечення прибутковості виробництва при високій окупності витрат.

Третій тип технологій вимушені використовувати підприємства з низьким рівнем ресурсного забезпечення і, відповідно, ресурсоощадною стратегією розвитку виробництва. Його мета – досягнення максимального, за даного матеріально-технічного забезпечення, рівня окупності виробничих витрат.

Ресурсоощадний тип технології приводить до зменшення виробничих витрат залежно від культури у 2–2,5 рази порівняно з інтенсивними варіантами. Особливо значне скорочення відбувається за витратами на

добрива і засоби захисту рослин, які в основному визначають рівень продуктивності агроценозів. Залежно від особливостей культури вартість добрив із розрахунку на одиницю продукції знижується в 3,6–4,5 раз, а засобів захисту рослин – у 2,5– 4,2 рази.

Забезпечення порівняно високої рентабельності виробництва у ресурсощадних технологіях досягається зменшенням постійних витрат у результаті спрощення технології та змінних витрат за рахунок мінімізації факторів інтенсифікації (кількість внесених добрив, засобів захисту рослин, використання насіння нових високопродуктивних сортів тощо). Висока окупність виробничих витрат у цих технологіях досягається за досить низької врожайності культур, що формується на рівні, дещо вищому від природного фону потенційної родючості землі за рахунок тих невеликих обсягів додаткових витрат, які можуть інвестувати у виробництво підприємства з низьким рівнем ресурсного забезпечення.

Досить висока прибутковість і окупність витрат досягається також при вирощуванні зернових культур за інтенсивними ресурсощадними технологіями, які застосовуються, як правило, в умовах задовільного ресурсного забезпечення та підвищеної ризикованості виробництва в зонах нестійкого та недостатнього зволоження. В цих технологіях головною стратегією виробництва є досягнення високої прибутковості й окупності витрат в умовах інтенсивного ресурсощадного типу виробництва.

У Київській області зерновиробництво розвивається досить високими темпами. Разом із тим рівень інтенсивності в абсолютній більшості сільськогосподарських підприємств не відповідає вимогам сучасних інтенсивних технологій (табл. 1).

Середня врожайність зернових культур у сільськогосподарських підприємствах області у досить сприятливому для регіону за кліматичними умовами в 2012 році становила 5,3 т/га.

1. Економічна ефективність виробництва продукції зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Київської області, 2012 р.

Культура	Площа, га	Урожайність, т/га	Валовий збір, тис. т	Виробничі витрати		Прибуток, збиток		Рентабельність, % (збиток “-”)
				на 1 га, грн	усього, млн грн	на 1 га, грн	усього, млн грн	
Кукурудза на зерно	300410	6,66	200,7	6385	1918,2	2017	605,9	26,7
Пшениця; озима	151758	4,62	701,1	4695	712,4	1291	196,0	24,1
яра	23214	3,09	71,7	1926	44,7	995	23,1	45,7
Ячмінь; озимий	8028	3,81	30,6	3219	25,8	564	4,53	14,2
ярий	47705	3,51	167,4	3199	152,6	1053	50,2	29,3
Жито	11680	2,81	32,82	2320	27,1	249	2,91	9,3
Овес	5887	2,70	15,39	1082	6,37	195	1,15	15,09
Горох	3715	3,07	11,41	2985	11,09	1039	3,86	31,7
Гречка	15264	1,16	17,70	1679	25,64	559	8,54	30,1
Просо	1350	1,62	2,19	2400	3,24	-163	-0,22	-6,0
Усього	569011	5,36	3051,6	5144	2927,2	1757	896,0	26,2

*Джерело: Розроблено автором з використанням джерел: [4,5]

Основною причиною такої продуктивності культур є невисокий рівень інтенсивності виробництва. Так, виробничі витрати на 1 га кукурудзи становили 6385 грн, що на 20% менше відповідного нормативу при вирощуванні культури за інтенсивною ресурсощадною та на 37% – за високоінтенсивною технологіями. По озимій пшениці ці показники досягали 25 і 45%, а по інших культурах – значно нижчих рівнів.

Особливо низький порівняно з нормативами інтенсивних технологій був рівень виробничих витрат на добрива – фактора інтенсифікації виробництва, який найбільшою мірою впливає на продуктивність культур. Так, лише на посівах кукурудзи і пшениці вартість внесених міңдобрив перевищила 1000 грн/га, на ячмені вона становила 705 грн/га, а під урожай жита й вівса – лише 423 і 330 грн/га відповідно. Для порівняння зазначимо, що норматив вартості добрив за

високоінтенсивного варіанта технології вище при вирощуванні кукурудзи та пшениці у 3,1 раза, ячменю – в 2,9, жита й вівса – у 5,6 і 5,9 раза відповідно.

Прискорений розвиток інтенсифікації зерновиробництва на основі досягнення висо-

кого рівня ресурсного забезпечення високоінтенсивних моделей технологій вирощування зернових культур уможливить значно підвищити ефективність виробництва зерна в Київській області (табл. 2).

2. Економічна ефективність виробництва зернових культур в умовах їх вирощування за високоінтенсивними технологіями у Київській області за існуючої структури посівів

Культура	Площа, га	Урожайність, т/га **,	Валовий збір, тис. т	Виробничі витрати		Прибуток		Рентабельність, %
				на 1 га, грн	усього, млн грн	на 1 га, грн	усього, млн грн	
Кукурудза на зерно	300410	9,0	2703,7	10072	3025,7	4221	1268,0	38
Пшениця: озима	151758	7,0	1062,3	8522	1293,3	3925	595,7	42
яра	23214	5,0	116,1	6078	132,3	2814	65,3	42
Ячмінь: озимий	8028	6,0	48,2	6601	53,0	3239	26,0	45
ярий	47705	5,5	283,5	6132	292,5	3156	150,6	46
Жито	11680	6,0	70,1	7093	83,2	2317	27,1	35
Овес	5887	5,5	29,4	5910	34,8	2849	16,8	44
Горох	3715	3,5	14,9	5766	21,4	2407	8,9	38
Гречка	15264	2,5	38,2	4861	74,2	3403	51,9	64
Просо	1350	4,0	5,4	5310	7,2	2959	4,0	44
Всього	569011	7,0	4371,8	8833	5026,0	3891	2214,3	40

*Джерело: Розроблено автором з використанням джерел: [4,5].

** Розраховано на основі даних впровадження сучасних технологій Національного наукового центру “Інститут землеробства НААН”

За існуючої структури посівів упровадження цих технологій в усіх сільськогосподарських підприємствах регіону потребує збільшення поточних виробничих витрат до 5 млрд грн, або в 1,7 раза. Таке зростання рівня інтенсивності виробництва дасть змогу, за рахунок перевищення темпів росту врожайності культур над витратами, одержувати з кожного «зернового» гектара в 2,4 раза більше прибутку, ніж у 2012 році, а обсяги його в цілому по області довести до 2,2 млрд грн.

Радикальне розв’язання проблеми технологічного відставання в зерновиробництві більшості сільськогосподарських підприємств і на цій основі досягнення високого рівня його інтенсифікації можливе лише за наявності відповідного ресурсного забезпечення. Незважаючи на деяке поліпшення економічної ситуації в сільському господарстві, й особливо у зерновиробництві, матеріально-технічне оснащення більшої частини аграрних підприємств знаходиться в незадовільному стані, в них поки що прогресують тенденції деіндустріалізації сільсько-

господарського виробництва. Оновлення техніки відбувається дуже повільно. Абсолютна більшість підприємств, особливо середніх і малих, відчуває гострий дефіцит оборотних засобів, а розмір кредитних грошей перевищує фактичний обсяг прибутку.

Така ситуація залишається поза увагою держави, характеризується розпорошеністю організаційної структури аграрної сфери, український ринок матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства нині функціонує на засадах монополістичної концепції розвитку. Як наслідок, міжгалузевий товарообмін уже тривалий період є дискримінаційним для аграрного сектора, а диспаритет цін дедалі більше поглиблюється. Якщо в 2001–2005 роках коефіцієнт диспаритету цін між першою й другою сферами агропромислового комплексу становив 5,47–6,36, то в наступні п’ять років він зріс до 6,13–8,01. Показовим є те, що найвищі темпи зростання цін відбувалися по ресурсах, без яких неможливо ефективно проводити поточну господарську діяльність по вирощуванню сільськогосподарських куль-

тур – пальному і мінеральних добривах. За період з 2007 по 2013 рік ціни на пальне й мінеральні добрива зросли більше, ніж у

2,8 раза, а реалізаційна ціна 1 т зерна пшениці у сільськогосподарських підприємствах країни підвищилася лише на 80% (табл. 3).

3. Динаміка цін на зерно, техніку і матеріальні ресурси на внутрішньому ринку України, грн

Найменування техніки та матеріалів	Рік				2013 р., % до 2007 р.
	2007	2009	2011	2013	
Зерно, за 1 т	835,3	807,6	1363,6	1482,9*	177,5
Умове паливо, за 1 т	3609	6004	10166	10108	280,1
Міндобрива, за 1 т д.р.	3520	5826	8106	9953	282,8
Трактор ХТЗ-17021	272600	375000	481900	556800	204,2
Зернозбиральний комбайн "Славутич" КЗС-9-1	570000	732000	920000	1150000	201,8
Культиватор КПС-8	27990	32500	57000	65000	232,2
Сівалка: зернова СЗ-5,4	54450	99500	144700	145000	266,3
універсальна УПС-12	68720	104000	146000	157600	229,3
Борона дискова БДВ-7	61500	78200	97800	125000	203,3

* Середня за січень-вересень без ПДВ.

Джерело: Розроблено автором з використанням джерел: [4, 5].

Для більшості частини аграрних підприємств відсутність еквівалентності обміну призвела до втрати активів швидшими темпами, ніж відбувається їхнє відтворення. Тому на сучасному етапі, за винятком великих агрохолдингів, власники яких мають економічну владу та доступ до дешевих кредитних ресурсів і виходять на різні ринки без участі посередницьких структур, більшості сільськогосподарських підприємств властивий тип господарювання, заснований на капіталі минулих періодів, функціональна якість якого все більше погіршується в зв'язку з відсутністю об'єктивних можливостей навіть простого його відтворення.

У даних умовах більшість невеликих і навіть середніх підприємств об'єктивно не можуть забезпечувати високу конкурентоспроможність виробництва й розширене його відтворення. Основною причиною цього є неспроможність підприємств забезпечити фінансування впровадження сучасних інтенсивних технологій та своєчасно поновлювати основні засоби власними силами.

Висновки. Без підтримки держави розв'язати проблему достатнього ресурсно-

го забезпечення інтенсивних технологій виробництва продукції рослинництва у більшості невеликих підприємств неможливо. Тому сучасна аграрна політика має передбачати формування загальнодержавних і регіональних інвестиційних програм із залученням коштів державного й місцевих бюджетів. Особливо ефективними будуть ці програми в галузі зерновиробництва, яка може вже в короткостроковій перспективі забезпечити високу окупність вкладень і повернення запозичених фінансових ресурсів.

Доцільно розробити широку програму інвестиційного забезпечення розвитку землеробства регіону в розрізі адміністративних районів та окремих підприємств. Особлива роль у цій програмі повинна належати підгалузі зерновиробництва, яка має один із найвищих рівнів економічної ефективності. Для впровадження високоінтенсивних технологій вирощування зернових культур необхідно значно збільшити їхнє ресурсозабезпечення, що приведе до підвищення конкурентоспроможності виробництва зерна.

Список використаних джерел

1. *Кваша С.М.* Світові тенденції розвитку ринку зерна та напрями диверсифікації його використання [Електронний ресурс] / С. М. Кваша. – Доступ до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2009_141/09ksm.pdf.
2. *Месель-Веселяк В.Я.* Ціновий механізм забезпечення зростання виробництва зерна в Україні (удосконалення науково-методичних підходів) / В. Я. Месель-Веселяк, О. Ю. Грищенко // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 48–52.
3. *Саблук П.Т.* Зернові колізії, або чому й донині на цьому важливому сегменті продовольчого ринку не простежується чітка цінова політика / П. Т. Саблук // Зерно і хліб. – 2004. – № 2. – С. 4–5.

4. Статистична інформація Головного управління статистики у Київській області [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua>
5. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. *Супіханов Б. К.* Про підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва в сучасних умовах / Б. К. Супіханов // Економіка АПК. – 2008. – №5. – С. 3-8.
7. *Чмирь С.М.* Напрямки підвищення ефективності зерновиробництва / С.М.Чмирь // Економіка АПК. – 2007. – №8. – С. 21-24.
8. FAS USDA, Grain: World October 2009, World Markets and Trade [Електронний ресурс] – Доступний з: <http://www.fas.usda.gov/grain/circular/2009/10-09/graينتoc.asp>.
9. *Norman M., Stocker B.* (1991): Data Envelopment Analysis: The assesment of perfomance, Chichester.
10. *Porter M.* Competitive Advantages. The free Press. New York, 1985.
11. *Farrell M.J.* (1957) The measurement of productive efficiency, Journal of the Royal Statistical Society, Series A., 120, P. 253-281.
12. *Ohmi Ohnishi.* Search for the Wild Anseston of Buckwheat. – The New York Botanical Garden / Reprinted from Economic Botany, 1998 – Vol.52. No 2. – P. 123- 125.
13. *Pejovich S.A.* Property rights anaiysis of altertative methods of organizing productions // Abingdon, 1994. – Vol. 6, №2. – P. 219-229.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2014 р.

*

УДК 338.45:63.621.338.2

С. Р. МУСТАФАЕВА, аспірант*
*Республиканское высшее учебное заведение
«Крымский инженерно-педагогический университет»*

Оценка уровня конкурентоспособности тракторов отечественного и импортного производства

Постановка проблемы. Необходимым элементом формирования эффективной, развитой экономической системы государства является решение комплекса проблем, связанных с обеспечением потребителей качественной, конкурентоспособной продукцией собственного производства. Отрасль сельскохозяйственного машиностроения Украины не является исключением и требует незамедлительного усовершенствования сложившегося механизма функционирования. Проблема выпуска современной, отвечающей основным потребительским параметрам, конкурентоспособной техники для сельского хозяйства является задачей первоочередной важности на текущем этапе экономического развития страны, так как отра-

жается непосредственно на качестве и стоимости продукции сельского хозяйства. В связи с этим проведение сравнительного анализа и оценки уровня конкурентоспособности существующих на рынке Украины образцов сельскохозяйственной техники как отечественного производства, так и импортного является актуальной и востребованной информацией.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы оценки конкурентоспособности экономики страны в целом на макро- и микроуровне исследовались такими учеными: Я.А. Жалило рассматривает конкурентоспособность экономики страны в современных условиях глобализации [4]; И.Б. Гуркова, Н.Л. Титова исследовали основные тенденции изменения конкурентоспособности отечественной продукции [2]; Благая В.В. рассматривала проблему повышения конкурентоспособности продукции

* Научный руководитель – Р.А. Абдуллаев, доктор экономических наук, профессор.
© С.Р. Мустафаева, 2015